

Discrimineschan ils Rumantschs ils Tudestgs?

Discurs cun in expert da statisticas

CUN JEAN-JACQUES FURER HA DISCURRÌ
CLAUDIA CADRUVI / ANR

■ I sto far mal las ureglias ad in statisticher, sch'el auda co il referendist Peter Schnyder interpretescha las cifras davart il rumantsch. Ed i fa mal ils egls da leger brevs da lecturs encunter la lescha da linguas che cuntegnan indicaziuns falladas. L'ann ha perquai discurre cun il sociolinguist Jean-Jacques Furer. El ha analisà las cifras da las ultimas dumbraziuns federalas, ed el è s'occupà intensiv cun autras retschertgas u statisticas davart las linguas en il Grischun.

Èsi ina discriminaziun dals Tudestgs, sch'ina vischnanca da 40 pertschient Rumantschs vala sco vischnanca rumantscha? Gea u na?

Jean-Jacques Furer: Na.

Ma quai è malgist visavi ils 60 pertschient Tudestgs!

Quai na dastga betg valair sco discriminaziun. Quai è la normalità svizra. Igl è il duair dals immigrants da s'adattar al lieu. Igl è logic ch'ins emprenda la lingua dal lieu nua ch'ins abitescha.

Ma sch'in lieu ha mo pli 40 pertschient Rumantschs, ed ils auters 60 pertschient ston s'adattar, lura è quai bain malgist?

Sche 40 pertschient dals abitants d'ina vischnanca inditgeschan il rumantsch en

la dumbraziun federala, na signifitgescha quai insumma betg ch'i dat mo 40 pertschient che san rumantsch. Ed i na munta insumma betg ch'ils auters 60 pertschient èn da lingua tudestga. Quai è ina interpretaziun tendenziusa ed in musament d'ignoranza.

Co èsi lura d'interpretar endretg la statistica en connex cun la lescha da linguas?

Ins n'avess gnanca dastgà integrar la statistica en la lescha. Ins avess duì dir, tgeninas vischnancas ch'èn rumantschas, e basta. En il chantun Berna datti var 50 vischnancas da lingua franzosa. 19 da quellas han già durant in tschert temp – en il decurs dals davos 150 onns, pervi d'ina enorma immigraziun tudestga – maioritads tudestgas tranter 50 e 90 pertschient.

Ma perquai che questas vischnancas fachevan part dal territori da lingua franzosa e perquai ch'il linguatg uffizial e da scola era franzos, èn ils immigrants tudestgs s'adattads ed han emprendì franzos.

Ma la lescha da linguas prevesa che las vischnancas grischunas vegnan definidas tenor las cifras da la dumbraziun.

La dumbraziun dal pievel n'han ins betg fatg per la lescha da linguas. Ins ha be dumandà: Tge è Voss meglier linguatg? Tge lingua(s) pledais Vus en famiglia, a la lavur u en scola? Ma cun questas dumondas na vegn ins betg d'eruir la derasaziun d'ina lingua. Bliers Rumantschs han già en

scola mo tudestg e san perquai meglier tudestg che rumantsch. E bliers Rumantschs han in partenari d'in'otra lingua.

Quels ston lura tuts inditgar il tudestg sco meglier linguatg en la dumbraziun?

Exact. E sch'els na plaidan betg rumantsch en famiglia u durant la lavur, na pon els er betg inditgar vardaivlamain il rumantsch. En la situaziun actuala èsi pussaivel ch'insatgi che pleda mintga di rumantsch cun ils vischins, u insatgi che ha emprendì fitg bain rumantsch, na po betg inditgar il rumantsch en la dumbraziun.

Valan talas persunas lura sco tudestgs?

Ils referendists han la garmaschia da quintar talas persunas che discurren per fetg rumantsch tar ils na-Rumantschs. Els din per part schizunt che questas persunas sajan tudestgas.

Pudais Vus inditgar in exempel concret d'ina vischnanca?

En la dumbraziun federala dal 1990 han 59 pertschient da la populaziun da Sa-

gogn inditgà il rumantsch sco meglier linguatg. Sinaquai han intgins interpretaders ditg: «Bun, la mesadad da Sagogn è rumantscha, l'otra mesadad è tudestga. Pia sto la vischnanca daventar bilingua.» En realità avevan dentant radund 75 pertschient inditgà il rumantsch sin ina u l'otra moda.

Plinavant: Tranter ils 38 pertschient, che avevan inditgà a Sagogn il tudestg sco meglra lingua, eran persunas che han schizunt inditgà ch'els discurren in famiglia adina sulettamain rumantsch.

E quants Rumantschs datti lura propi a Sagogn u en Surselva?

Il 1992 han Radio e Televisiun Rumantscha (rtr) fatg in sondadi che ha mussà: 91 pertschient da la gliעד en Surselva, inclus Glion, chapescha rumantsch. Vul dir: Avant 15 onns han ins già ina derasaziun en sia moda pli flaival – vul dir da gliעד che chapescha rumantsch – da passa 90 pertschient, e segir era circa a Sagogn. Quai han ils interpretaders da Sagogn reduci ad ina paupra mesadad!

Stuess ins uss far ina nova dumbraziun aposta per la lescha da linguas?

Gea. Sch'il chantun vul duvrar statisticas,

stuess el far ina dumbraziun specifica per savair co che las trais linguas èn derasadas. Ils resultats vesessan or tut auter che quels da la dumbraziun federala. Quella na resplescha betg la derasaziun totala dal tudestg, dal talian e dal rumantsch. Quai n'è gea er betg la finamira da la dumbraziun federala.

Per il Grischun rumantsch e tudestg han ins dentant entras ils sondadis dad rtr tuttina indicaziuns davart la derasaziun.

Tge dian quests sondadis?

En quests sondadis han ins tranter auter dumandà: Chapis Vus rumantsch? Pledais Vus rumantsch? È il rumantsch Vossa lingua materna?

Igl è sa mussà: Passa 40 pertschient da la populaziun dal Grischun chapescha rumantsch, e passa 30 pertschient pleda rumantsch.

Sch'ins faschess pia ina dumbraziun grischuna e dumandass «Chapis Vus rumantsch? Chapis Vus talian? Chapis Vus tudestg?» vesess ins il suandant: Bunmain 100 pertschient da la populaziun chapescha tudestg, dano intgins abitants en regiuns talianas. Ins vesess ch'il talian fiss derasà blier pli fitg che la dumbraziun federala demussa. Ed ins obtegness probabel la conferma da las cifras da la retschertga dad rtr: Che var 40 pertschient da la populaziun dal Grischun chapescha rumantsch.

Quai è insatge tut auter ch'ils 14 pertschient che han anc dastgà inditgar a moda vardaivla il rumantsch sco meglier linguatg en il Grischun.

Quants Rumantschs datti pia en ina regiun, nua che 40 pertschient han anc pudì inditgar il rumantsch en ina risposta da la dumbraziun?

La cumparegliaziun tranter la dumbraziun ed ils sondadis dad rtr mussa: En ina tala regiun èn en media passa 50 pertschient da lingua materna rumantscha. Passa 60 pertschient pledan rumantsch. E passa 70 pertschient chapeschan rumantsch. Quai è ina maiorità assoluta per il rumantsch. Igl è in argument ed ina arma per tgi che vul defender questa lescha.

Pressa turitgaisa davart la lescha da linguas

«Cun la regla da 40/60 vegnan ils Tudestgs discriminads.» Uschia citescha il «Tages-Anzeiger» il giurist Peter Schnyder che ha prendì il referendum cunter la lescha da linguas. Schnyder vul mo laschar valair quels sco Rumantschs ch'inditgeschan il rumantsch sco meglier linguatg en la dumbraziun dal pievel. Quels ch'in-

ditgeschan ch'els discurren «regularmain» rumantsch, n'èn – uschia Schnyder en il «Tages-Anzeiger» – betg vairs Rumantschs. Schnyder discurre en quest connex d'in «Taschenspielertrick». Entras quest tric «mutieren Tausende von Papierromanen zu angeblich echten Romanen.»